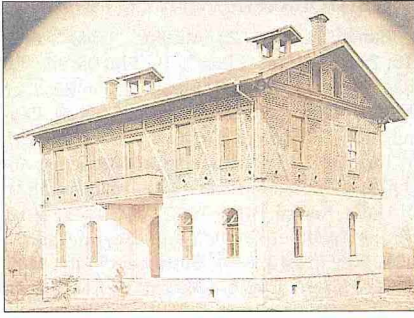

Bursa İpekçilik Okulu'nu gösteren XIX. yüzyıl sonlarına ait bir fotoğraf (İÜ Ktp., Albüm, nr. 91316)

inde temsil etmek ve en önemlisi alım satım ve üretimde haksız rekabeti önlemektir. Altılar mülkî idare ile irtibatlı idiler ve altıların uygulamalarına bir direnme söz konusu olursa inzibat kuvvetlerinden destek istenerek karar icra edilirdi (Dalsar, s. 28-31). Ham ipek boyanıcaya kadar mizan emininin, kumaş haline gelinceye kadar da muhtesiblerin sorumluluğunda idi. Dokunmuş kumaş ise damga emini tarafından denetlenir ve her top üzerinden damga vergisi alınır.

Dokumacılık genellikle evlerdeki dokuma tezgâhları marifetiyle yapılırdı. XV. yüzyıl tereke defterlerinden, bu işte oldukça fazla sayıda ve "mükâtebe" esasına göre çalışan kölenin istihdam edildiği anlaşılmaktadır (İnalçık, İFM, XV [1953-1954], s. 57-59). Bunun yanı sıra büyük fabrikalar da mevcuttu. Meselâ Evliya Çelebi, İstanbul'da bir kârhanede 400 peştemalcinin çalıştığını nakletmektedir (*Seyahatnâme*, I, 616). Yine 1587'de Bursa'da yirmi ile altmış arasında tezgâh çalıştıran çok sayıda işletmenin mevcudiyeti tesbit edilmiştir (Dalsar, s. 241).

Kadın ve erkek çalışanlar kul, şâkird ve ecir olmak üzere üçe ayrılırdı. Kul ustalar, şâkird yaşları genç olan çıraklar ve ecir de yevmiye ile çalışan ve yevmiyeleri dokudukları kumaş oranı ile hesaplanan işçilerdi. Dokumacılar kumaşları pazarda sadece belirlenen dükkânlarda satabilirlerdi.

Osmanlı ipekçilik sanayii, piyasa şartlarının baskısıyla miktar olarak genişlemekle birlikte kalitede tedrici bir düşüş yaşamıştır. Ucuz emtiaya olan pazar talebindeki yoğunluk meslek odalarının eski kalite standartlarında gevşemeye yol açması gibi bir sonuç doğurmuştur. Yeni kurulan tezgâh sayısındaki artışa bağlı olarak

usta olmayan kişilerin çalışmaya başlaması da kaliteye tesir etmiştir. Üretimdeki kalite düşüşüne zaman zaman yaşanan ham ipek krizi ve kalitesiz boya kullanımı, ipliklerdeki lif sayısının düşmesi, pamuk ve keten ipliklerin kullanımındaki artış, Avrupa'dan ucuz malzemenin ithalinin yaygınlaşması gibi faktörlerin katkısı da büyük olmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

PRO/FO 78, 701 "Report on the Trade of Brussa for the Year 1846"; CSP Coll., *East Indies, China and Japan 1167-1721*, London 1870, doc. 446; *Sûret-i Defter-i Sancak-i Arvanîd* (nşr. Halil İnalçık), Ankara 1954, s. 126; Abdullah b. Muhammed el-Mâzenderânî, *Risâle-i Felekiyye* (nşr. W. Hinz), Wiesbaden 1952, s. 14-15, 59, 242-243, 247; *Kânunnâme-i Sultânî ber Müceb-i 'Orf-i 'Osmânî* (nşr. Robert Anhegger - Halil İnalçık), Ankara 1956, s. 28, 41; Âşıkpaşazâde, *Târih*, s. 56; Feridun Bey, *Münşeât*, I, 35, 425; II, 162-164, 172; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, 616; II, 35; J. B. Tavernier, *Les six voyages de Turquie et de Perse*, Paris 1679, I, 5-70; G. Wheler, *A Journey in Greece*, London 1682, s. 209; P. Perrot, *Souvenirs d'un voyage en Asie mineure*, Paris 1867, s. 449-451; Hoca Aqop, *Talimnâme-i Harîr*, İstanbul 1269; C. Hamlin, *Among the Turks*, New York 1878, s. 59; P. Masson, *Histoire du commerce français dans le Levant au XVIIe siècle*, Paris 1897, s. 416, 552; W. Heyd, *Histoire du commerce du Levant au moyen-âge*, Leipzig 1923, II, 673-674; P. Tafur, *Travels and Adventures 1435-1439* (trc. M. Letts), London 1926, s. 149; G. R. B. Richards, *Florentine Merchants in the Age of the Medicis*, Cambridge 1932, s. 110, 127; Ahmed Refik [Altınay], *On Altıncı Asırda İstanbul Hayatı (1533-1591)*, İstanbul 1935, s. 108; *A Survey of Persian Art* (ed. A. U. Pope - P. Ackerman), London 1937, III, 1996; H. Turhan Dağlıoğlu, *Onaltıncı Asırda Bursa*, Bursa 1940, s. 83, belge 115; Tahsin Öz, *Türk Kumaş ve Kadifeleri*, İstanbul 1942, I, 2-5, 42, 62; Uzunçarşılı, *Saray Teşkilâtı*, s. 463; Nurettin Yalman, *Türk Kumaşları*, Ankara 1950, tür.yer.; Rifkî Melûl Meriç, *Türk Nakış Sanatı Tarihi Araştırmaları*, Ankara 1953, tür.yer.; E. Diez - Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı*, İstanbul 1956, s. 259-260; N. Svoronos, *Le commerce de Salonique au XVIIIe siècle*, Paris 1956, s. 257-260; Fahri Dalsar, *Türk Sanayi ve Ticaret Tarihinde Bursa'da İpekçilik*, İstanbul 1960, tür.yer.; Osman Şevki Uludağ, "Bursa Kumaşları", *TTK Belleten*, I/3-4 (1937), s. 753-760; "Kânunnâme-i İhtisab-ı Bursa" (nşr. Ömer Lûtfî Barkan), *TV*, II/7 (1942), s. 28-31; R. B. Serjeant, "Material for a History of Islamic Textiles up to the Mongol Conquest", *AI*, XV-XVI (1951), s. 59, 99-106; Halil İnalçık, "Türkiye'nin İktisadî Vaziyeti", *TTK Belleten*, XV/60 (1951), s. 651-655, 664-675; a.mlf., "15. Asır Türkiye İktisadî ve İçtimai Tarihi Kaynakları", *İFM*, XV (1953-54), s. 55-65; a.mlf., "Bursa", *TTK Belleten*, XXIV/93 (1960), s. 54, 58, belge, 10, 18, 32, s. 60; a.mlf., "Harîr", *Eİ²* (İng.), III, 211-218.

HALİL İNALCIK

□ FIKIH. İpeğin gerek elbise ve aksesuarı gerekse evde yaygı ve süs eşyası

olarak kullanılmasının dinî hükmü, erkek ve kadına yahut kullanımında bir ihtiyaç ve zaruret bulunup bulunmamasına göre farklılık arz etmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'de üç âyette cennet ehlinin erişeceği nimetlerden söz edilirken elbiselerinin ipekten olacağı belirtilmiş (el-Hac 22/23; Fâtır 35/33; el-İnsân 76/12), Hz. Peygamber altın ve ipeğin kendi ümmetinin erkeklerine haram, kadınlarına helâl kıldığını (İbn Mâce, "Libâs", 19; Ebû Dâvûd, "Libâs", 11; Tirmizî, "Libâs", 1), dünyada ipek giyenlerin âhirette giymeyeceğini (Buhârî, "Libâs", 25; Müslim, "Libâs", 6, 7, 21; Ebû Dâvûd, "Libâs", 7) söylemiştir. Bu son hadisteki mahrumiyetin ipek giyme yasağına uymayan erkeklerle ilgili olduğu açıktır.

Bu tür hadislerle dayanarak ipek elbise giymenin erkeklere haram, kadınlara helâl olduğu konusunda fukaha görüş birliği içindedir. Erkeklerle yönelik yasağın hikmeti olarak da bazı âlimler israfa, böbürlenmeye, fakirlerin kalplerinin kırılması na yol açması, erkeğe yakışmayan kadını bir görünüm arz etmesi gibi kendi dönemlerindeki şartlardan kaynaklandığı anlaşılan açıklamalar yaparlar. Bununla birlikte fakihlerin çoğunluğunun, dinî mahiyetteki emir ve yasakları mutlaka açık bir sebep ve hikmete dayandırmanın gerekli olmayıp insanlarca bilinmeyen sebep ve hikmetlere de dayanabileceği, sırf kulları imtihan amacı taşıyabileceği noktasından hareket ederek söz konusu yasağı dinin taabbüdî hükümleri arasında sayma eğiliminde olduğu görülür. Bu sebeple fakihler, ipeğin diğer kumaşlardan daha ucuz hale gelmesinin helâl olmasını gerektirmeyeceği gibi ondan daha pahalı kumaşların haram sayılmasını da icap ettirmeyeceğini belirtmişlerdir. Ancak o dönemin en pahalı ve çekici kumaşıyla ilgili bu yasağın arzu ve tutkuları kontrol bakımından bir sınama vasıtası olduğu ve sembolik bir anlam taşıdığı, asıl amacın müslümanları dünya nimetlerine gereğinden fazla dalarak âhireti unutmaktan korumak, servet farklılıklarının günlük hayat tarzına aşırı bir şekilde yansıtılmasını önleyerek toplumun çeşitli kesimleri arasında karşılıklı sevgi ve saygı bağını canlı tutmak olduğu söylenebilir. Ayrıca haram hükmünün o dönemde kullanılan tabii ipekle ilgili olduğu, illeti bilinmediği için bu hükmün kıyas yoluyla suni ipeğe tatbik edilmesinin uygun olmayacağı da belirtilmelidir. Kadınların, genelde giyim ve süslenmeye yönelik fıtrî eğilimleri göz önünde bulundurularak

altın konusunda olduğu gibi bu yasağın da dışında tutuldukları anlaşılmaktadır.

Gerek Resûl-i Ekrem'den gerekse as-haptan nakledilen çeşitli rivayetler ve uy-gulama örnekleriyle fakihlerin kendi dö-nemlerindeki örf ve âdetler, erkek ve kadına yönelik yasak ve cevazın sınırları, ipeğin ev eşyası veya elbisede aksesuar olarak kullanılması, başka bir cins iplikle karışık dokunması halinde hükmünün ne olacağı gibi konularda farklı görüşlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Hadiste ge-çen "erkekler" ifadesinin genelliğinden hareketle Hanefîler erkek çocukların da yasak hükmüne girdiğini, ancak mükellef olmadıkları için kendileri günahkâr sayıl-masa bile büyüklerinin günahkâr olaca-ğını belirtmişlerdir. Aynı gerekçeyle Şâ-fîî, Hanbelî ve Mâlikî mezheplerinde bir görüş bu yönde olmakla birlikte Şâfiîler'de kuvvetli görüşe ve diğer mezhepler-deki bir görüşe göre ise çocuk mükellef olmadığından ona ipek elbise giydirilmesi haram değildir. Şâfiî mezhebinde bir gö-rüş bunun yalnız bayram günlerinde, bir görüş de alışkanlığa yol açmaması için ye-di yaşından önce câiz olduğu şeklindedir.

Bazı hadislerde yasağın mutlak olarak ifade edilmesi (İbn Mâce, "Libâs", 19; Ebû Dâvûd, "Libâs", 11; Şevkânî, II, 93), bazılarında giyimle kayıtlanması (Tirmizî, "Libâs", I, ayrıca bk.) sebebiyle ipeğin yaygı, minder ve yastık olarak kullanıl-ması hususu da tartışılmıştır. Şâfiî, Han-belî ve Mâlikî mezhepleriyle Hanefîler'den Ebû Yûsuf ve Muhammed'e göre el-bise yanında bu tür kullanım da erkek-le haramdır. Ebû Hanîfe ise yasağın gi-yimle sınırlı olduğunu ileri sürer. Bazı Hanbelî âlimleri elbise dışındaki yasağın kadınları da kapsadığını belirtirken bazı-ları aksi görüşü savunur. Şâfiî mezhebin-de sahih kabul edilen görüş de bu yasa-ğın kadınları kapsamadığı yönündedir. Ayrıca Hanbelî ve Şâfiîler, diğer iki mez-hebin aksine ipeğin duvara süs olarak asılmasını da haram kapsamında değ-erlendirmişlerdir.

Elbisenin astarının ipek olması duru-munda üç mezhebe göre giyilmesi ha-ram, Mâlikîler'e göre ise ipek kısmının da-ha çok olması durumunda haramdır. İpe-ğin başka bir cins iplikle birlikte dokun-ması halinde genel olarak yasak hükmü için ipeğin çokluğu esas alınmakla birlik-te bu konuda farklı kriterler öne sürül-müştür. Hanefî, Hanbelî ve Mâlikî mez-heplerine göre atkısı ipek, çözüğü başka bir kumaş ipliğindense haramdır. Çünkü kumaşta atkı esastır. Çözüğünün ipek

olması halinde ise Hanefî ve Hanbelîler'e göre mubahtır. Bu durumda Mâlikîler'de câiz olup olmadığı yönünde görüşler bu-lunmakla birlikte sahih kabul edilen gö-rüş mekruh olduğu yönündedir. Şâfiî mezhebinde ise ağırlık esas alınmış olup ipek miktarı daha ağırsa haramdır. Bu mezhepte ve Hanbelîler'de bir görüş de görünüşün esas alınacağı, ipeğin diğer kumaştan daha çok görünmesi halinde haram olacağı şeklindedir. Miktar ve gö-rünüşün eşit olması durumunda genel-de mubah olduğu kabul edilmekle birlikte haram veya mekruh olduğunu ileri sü-renler de vardır.

İpeğin elbisede arma ve düğme olarak veya yaka, yen ve etek kenarlarında kul-lanılması halinde, bazı rivayetlerden ha-reketle (Müslim, "Libâs", 15; Ebû Dâvûd, "Libâs", 7, 9) çoğunluk tarafından en fa-zla dört parmak enindeki bir genişlik mu-bah kabul edilmiştir. Ayrıca tesbih ipi, pa-ra ve saat kabı, mushaf kılıfı, bohça, Kâ-be ve Ravza-i Mutahhara'da örtü olarak kullanılması, herhangi bir hastalığın te-davisi, sıcak veya soğuğa karşı korunma-da başka elbise bulunmaması gibi zaru-ret durumlarında giyilmesi de câiz görül-müştür. Bazı âlimler, heybetli görüldüğü veya daha korunaklı olduğu için savaşta ipek giyilmesini mubah kabul ederken bazıları bunu da haram saymışlardır. Er-keklerle yönelik yasak ipek ve ipek elbise bulundurmalarına, ticareti ve dikimiyle uğraşmalarına engel değildir.

İpek konusunda erkeklerle yönelik ya-sak, ipekli elbiseyle kılınan namazın ge-çerli olup olmayacağı tartışmasını da gündeme getirmiştir. Başka elbisesi ol-duğu halde ipekli elbise ile namaz kılan kimse günah işlemekle birlikte namazı çoğunluğa göre sahihtir; Ahmed b. Han-bel'den nakledilen meşhur görüşe göre ise sahih değildir. Başka elbise bulunma-sı durumunda ipekli elbise ile namaz kılınabilir ve sonra iade edilmesi de ge-rekmez. Bazı Mâlikî âlimleri, bu durum-da vakit içinde başka elbise bulduğu tak-dirde namazın iade edilmesi gerektiğini, bazıları da bunun müstehap olduğunu belirtmişlerdir. Zaruret halinde ipek el-biseyle namaz kılmak necis elbiseyle na-maza tercih edilmiştir. Hanefîler ipek ke-feni kadına câiz, Şâfiîler kerâhetle câiz görürken Hanbelî ve Mâlikîler bunun er-kek gibi kadına da haram olduğunu, ka-dınlara yönelik cevazın hayatla sınırlı bu-lunduğunu ileri sürmüşlerdir. Başka ku-maş bulunmaması durumunda ise her ikisi için de ipek kefen kullanmak câizdir.

BİBLİYOGRAFYA :

Buhârî, "Libâs", 25; Müslim, "Libâs", 6, 7, 15, 21; İbn Mâce, "Libâs", 19; Ebû Dâvûd, "Li-bâs", 7, 9, 11; Tirmizî, "Libâs", 1; İbn Rüşd, *el-Beyân ve't-taḥṣîl* (nşr. Muhammed Haccî), Bey-rut 1406/1986, XVIII, 616-618; Kâsânî, *Bedâ'î'*, V, 130-132, 307; İbn Kudâme, *el-Muḡnî* (nşr. Ab-dullah b. Abdülmuhsin et-Türkî - Abdülfettâh M. el-Hulvî), Kahire 1412/1992, II, 304-311; III, 393; Mevâkî, *et-Tâc ve'l-iklîl*, Beyrut 1398, I, 498, 505; II, 240; IV, 4; Burhâneddin İbn Müf-lih, *el-Mübdî' fi şerhi'l-Muknî'* (nşr. M. Zühayr eş-Şâvîş), Beyrut 1980, I, 65-66, 267-268, 283, 379, 381-382; *Tecrid Tercemesi*, III, 29-34; IV, 285-287, 290; VIII, 40-41; Hattâb, *Mevâhibü'l-celîl*, Beyrut 1398, I, 504; II, 224; III, 153; IV, 4; İbn Nüceym, *el-Baḥrür-râḳik*, IV, 391; VI, 171; VIII, 215-216; Şirbînî, *Muḡnî'l-muḥtâc*, I, 186, 306-308, 337, 471; II, 247; IV, 343; Buhûti, *Keş-şâfî'l-kunâ'*, I, 51, 116, 130, 269, 281-284; II, 104-105; Şevkânî, *Neylül-evṭâr*, II, 91-104; M. Abdülazîz Amr, *el-Libâs ve'z-zîne fi şer'i'ati'l-İslâmiyye*, Beyrut 1405/1985, s. 215-228; "Ḥa-rîr", *Mu.F.*, XVII, 205-212.

YUNUS VEHBİ YAVUZ

İPEK

Kosova'da eski bir kasaba.

Bugün Peja (Peć) adıyla anılan İpek, Ko-sova'nın Metohija kesiminin (Obština) mer-kezi olup nüfusu 30.000'den biraz fazla-dır. Bistrica nehri üzerinde denizden 540 m. yükseklikte kurulmuştur. Kuzey Arna-vutluk Alpleri'nin eteklerinde Metohija ovasının kenarında yer alır. Arnavutluk sınırı buranın 20 km. güneybatısındadır. Şehir yoğun müslüman-Arnaut nüfusu, birçok cami ve faal tekkeleriyle dikkat çe-ker. 1456-1912 yılları arasındaki Osman-lı hâkimiyeti döneminde, Dukagin sanca-ğında önemli bir kasaba oluşunun yanı sı-ra Kuzey Arnavutluk'taki Leş liman şeh-riyle birlikte sancak beyinin ikametgâhı da olmuştur. Metohija ovasına doğru Ma-kedonya, Sırbistan ve Bosna ile yol bağ-lantısı bulunmaktadır. Batıya doğru ise dağlık kesimdeki yollarla Karadağ'a (Mon-tenegro) ve güneyde Arnavutluk kıyılarına İşkodra'ya (Shkodër, İskenderiye) ulaşılır.

Kasabanın ne zaman ve kimler tarafın-dan kurulduğu hususunda bilgi yoktur. Buranın, hakkında çok az bilgi bulunan bir Roma şehri üzerinde yer aldığı ileri sürülmektedir. Bugünkü kasabanın bu-lunduğu yerdeki bir yerleşimden ilk defa 1202'de söz edilir ve 1220'de buranın Hvostno nahiyesine bağlı (Župa) bir köy olarak adı geçer. XIII. yüzyıl sonlarında Sırp başpiskoposluğunun merkezi olmuş ve 1346'da Çar Dusan'ın bir emriyle pat-riklilik derecesine yükseltılmıştir. Daha